

Sygn. akt II CSK 281/10

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 6 października 2010 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Stanisław Dąbrowski (przewodniczący)

SSN Jan Górowski (sprawozdawca)

SSN Irena Gromska-Szuster

w sprawie z powództwa M. R., B. R. i D. R. – następców prawnych S. R.
przeciwko E. B.-B.

o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 6 października 2010
r.,

skargi kasacyjnej pozwanej

od wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 1 lipca 2009 r., sygn. akt I ACa (...),

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi Apelacyjnemu do
ponownego rozpoznania i orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Pozwem z dnia 4 stycznia 2007 r. powód S. R. wniósł o uznanie za bezskuteczną, do wysokości swego roszczenia w kwocie 108 210 zł, zawartej w formie aktu notarialnego umowy dożywocia z dnia 7 maja 2003 r., którą B. i E. małżonkowie B. przenieśli na rzecz pozwanej, swojej córki E. B. własność gospodarstwa rolnego położonego w C., składającego się z nieruchomości stanowiącej zabudowaną budynkami mieszkalno-gospodarczymi działkę nr 5(...), o pow. 12,57 ha., działkę nr (...)7 o pow. 1,12 ha. i działkę nr (...)8 o pow. 2,51 ha., dla których Sąd Rejonowy w W. prowadzi księgi wieczyste nr (...)0, nr (...)9 i nr (...)2. W piśmie z dnia 12 lutego 2007 r. rozszerzającym powództwo powód wyliczył wartość swej wierzytelności według stanu na dzień 10 lutego 2007 r., na kwotę 134 356,37 zł i zwrócił uwagę na sądowe jej rozłożenie na pięć równych rat w kwocie po 26 871,30 zł płatnych do 31 grudnia każdego kolejnego roku, począwszy od 2005 r. postanowieniem Sądu Okręgowego w P. z dnia 8 listopada 2005 r. Wskazał, że wpływy z egzekucji komorniczej do dnia 31 grudnia 2005 r. wyniosły 4 513,06 zł, a od stycznia 2006 r. do 10 lutego 2007 r. kwotę 1 528 zł.

W uzasadnieniu pozwu między innymi podniósł, że umowa dożywocia z dnia 7 maja 2003 r. zawarta pomiędzy pozwaną a małżonkami B. została zawarta z zamiarem pokrzywdzenia go i skutkiem jej zawarcia dłużniczka B. B. stała się niewypłacalna, a tym samym został pozbawiony możliwości wyegzekwowania swoich należności wynikających z sądowego działu spadku.

W odpowiedzi na pozew, pozwana E. B. nie kwestionowała, że jej matka B. B., będąca dłużnikiem powoda dokonała przedmiotową umowę przekazania na jej rzecz gospodarstwa rolnego. Wskazała, że czynność ta dokonana została nie tylko pomiędzy dłużniczką a pozwaną, ale także między B. B. nie będącym dłużnikiem powoda. Podniosła, że przedmiotowe gospodarstwo stanowiło majątek wspólny rodziców na prawach wspólności majątkowej małżeńskiej. Z tytułów wykonawczych przedstawionych w pozwie wynika, że dłużnikiem powoda jest wyłącznie matka pozwanej, a nie jej ojciec B. Pozwana podniosła ponadto, że dług B. B. jest długiem osobistym należącym do jej majątku odrębnego, za który nie może ponosić odpowiedzialności B. B. z majątku wspólnego. Kwestia możliwości zaspokojenia się powoda z majątku także B. B. była

przedmiotem badania sądu w sprawie o nadanie klauzuli wykonalności i wniosek został oddalony.

Wyrokiem z dnia 25 lipca 2008 r. Sąd Okręgowy w P. uznał za bezskuteczną w stosunku do powoda S. R. notarialną umowę o dożywocie z dnia 7 maja 2003 r., zgodnie z którą B. i E. małżonkowie B. przenieśli na rzecz córki E. B.-B. własność gospodarstwa rolnego położonego w C. celem zaspokojenia wierzytelności zasądzonych w postępowaniu o dział spadku po S. R. i podział majątku dorobkowego S. R. i A. R. na kwotę 108 210 zł.

Ustalił, że postanowieniem z dnia 23 marca 1992 r. Sąd Rejonowy w W. stwierdził, że spadek po zmarłym w dniu 24 kwietnia 1979 r. S. R. w odniesieniu do wchodzącego w skład spadku gospodarstwa rolnego dziedziczą wdowa A. R., córka B. B. i syn S. B. po 1/3 części. Postanowieniem z dnia 13 czerwca 2001 r. Sąd Rejonowy w W. ustalił, że w skład spadku po S. R. oraz w skład majątku wspólnego S. R. i A. R. wchodziło gospodarstwo rolne położone w O., w P. i w C. o łącznej powierzchni 27,63 ha, inwentarz żywy, martwy, zapasy oraz materiały budowlane o łącznej wartości 363 455 zł. W wyniku działu, w którym brali udział zarówno B. B. jak i B. B., przyznał na rzecz powoda S. R. wszystkie nieruchomości wchodzące w skład gospodarstwa rolnego, część inwentarza żywego, martwego, zapasów oraz materiałów budowlanych. Pozostałe ruchomości otrzymała na własność B. B. Ponadto Sąd zasądził od B. R. – zamężnej B. na rzecz S. R. tytułem wyrównania udziałów, dopłatę w kwocie 48 210,17 oraz kwotę 12 755 tytułem rozliczenia posiadania oraz pobierania pożytków i innych przychodów z gospodarstwa w okresie od października 1992 r. do listopada 1996 r. Postanowieniem z dnia 15 listopada 2002 r. Sąd Okręgowy w P. uchylił to postanowienie w zakresie rozliczenia roszczeń uzupełniających, w wyniku którego zasądzana była na rzecz S. R. kwota 12.755 i w tym zakresie przekazał sprawę do ponownego rozpoznania.

Postanowieniem z dnia 15 kwietnia 2005 r. Sąd Rejonowy w W. zasądził od B. B. na rzecz S. R. kwotę 18 317,20 zł tytułem rozliczenia posiadania oraz pobierania pożytków z gospodarstwa rolnego i kwotę 57 281 zł tytułem rozliczenia utraconych pożytków za okres od 1991 r. do września 1992 r., a także kwotę 12 766,40 tytułem rozliczenia posiadania przez uczestniczkę maszyn rolniczych.

Postanowieniem z dnia 8 listopada 2005 r. Sąd Okręgowy w P. zmienił powyższe postanowienie w ten sposób, że obniżył zasądzoną kwotę 12 766,40 zł do kwoty 10 548

zł. Łączna wierzytelność S. R. przypadająca z tytułu dokonanego działu spadku i zniesienia współwłasności wynosi 134 356,37 zł.

W trakcie postępowania działowego aktem notarialnym z dnia 7 maja 2003 r. B. i B. B. przenieśli na rzecz swojej córki E. B. własność nieruchomości w C., dla których Sąd Rejonowy w W. prowadzi księgi wieczyste nr (...)0, nr (...)9 i nr (...)2 w zamian za dożywotnie utrzymanie.

Pozwana zamieszkuje wraz ze swoimi rodzicami B. i B. B. Zawarła w dniu 16 czerwca 2007 r. związek małżeński z D. B. i od tego czasu nosi nazwisko B.-B. Są oni rodzicami urodzonego w dniu 10 marca 2008 r. dziecka. W grudniu 2002 r. pozwana z mężem zakupili Opla Corsę, który został zarejestrowany na rzecz pozwanej. Po przebytej w październiku 2002 r. operacji serca B. B. stała się osobą trwale niezdolną do pracy i otrzymuje rentę. Pozwana pomagała rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa już od 1996 r.

Gospodarstwo rolne położone w C. prowadzone było przez B. i B. małżonków B. w latach 1996-2003, tj. do chwili jego przekazania pozwanej. W tym okresie był wypracowywany roczny dochód na poziomie 30 000 – 40 000 zł.

W toku pertraktacji ugodowych B. B. poinformowała powoda, że po przekazaniu gospodarstwa córce nie ma już żadnego majątku i należne powodowi świadczenie może spłacać z otrzymywanej renty. Z wykazu majątku wynika, że oprócz renty, posiada ona ruchomości codziennego użytku i jest współwłaścicielem samochodu osobowego marki Skoda.

Poza tym Sąd w uzasadnieniu wskazał, „że poza sporem pozostawać musi, iż przedmiot umowy dożywocia dokonanej w dniu 7 marca 2003 r., wchodził w skład majątku wspólnego B. i B. małżonków B.”.

Wyraził pogląd, że wierzyciel, którego dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków, może domagać się uznania czynności prawnej za bezskuteczną na podstawie art. 527 § 1 k.c. także wtedy, gdy przedmiot czynności wchodził do majątku wspólnego dłużnika i jego małżonka zarówno wówczas, gdy czynności dokonał sam dłużnik, jak również dłużnik i jego małżonek. Stanowisko odmienne pozostawałoby w sprzeczności z art. 41 k.r.o., a ponadto uniemożliwiałoby wierzycielowi wytoczenie powództwa przewidzianego w art. 527 k.c. W jego ocenie w przedmiotowej sprawie zostały spełnione wszystkie przesłanki zawarte w art. 527 k.c. Działanie matki pozwanej poprzez przeniesienie własności gospodarstwa rolnego na rzecz swojej córki spowodowało wyzbycie się przez

nią majątku z jednoczesnym uzyskaniem przez jej córkę korzyści majątkowej, a w konsekwencji jej niewypłacalność.

W apelacji od tego wyroku z dnia 3 listopada 2008 r. pozwana, wskazując wartość zaskarżenia na kwotę 134 356,37 zł i podnosząc zarzuty naruszenia prawa materialnego (art. 41 k.r.o. i 527 k.c.) oraz procesowego (art. 227, art. 233 § 1 i art. 328 § 2 k.p.c.) wniosła o jego zmianę i oddalenie powództwa, względnie o jego uchylenie i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania. W piśmie z dnia 29 grudnia 2008 r. pozwana określiła wartość przedmiotu zaskarżenia na kwotę 108 219 zł, lecz w piśmie z dnia 10 kwietnia 2009 r. podtrzymała wartość wskazaną w środku odwoławczym.

Wyrokiem uzupełniającym z dnia 7 stycznia 2009 r. którego odpis z uzasadnieniem otrzymał adwokat skarżącej w dniu 26 marca 2009 r. został uzupełniony zaskarżony wyrok w ten sposób, że w miejsce oznaczenia wierzytelności powoda na kwotę 108 210 zł została ona zgodnie z rozszerzeniem żądania oznaczona na kwotę 134 356,37 zł.

Apelację pozwanej E. B.-B. Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 1 lipca 2009 r. oddalił. Przyjął ustalenia faktyczne sądu pierwszej instancji za własne i podzielił jego argumentację prawną. Podkreślił, że skoro doszło do zawarcia umowy dożywocia w czasie pertraktacji ugodowych w sprawie działowej, to uzasadniony jest wniosek, że czynność ta miała na celu uniemożliwienie zaspokojenia wierzyciela z majątku wspólnego dłużnika. Za bezzasadny uznał zarzut, że nie doszło do pokrzywdzenia wierzyciela, gdyż i tak nie mógłby się on zaspokoić z tego majątku, gdyż nie uzyskałby klauzuli wykonalności przeciwko temu małżonkowi, niezbędnej do prowadzenia egzekucji z gospodarstwa rolnego, wyrażając pogląd, że kwestia wykorzystania orzeczenia nie jest przedmiotem badania w sprawie, gdyż art. 527 k.c. wyczerpująco normuje przesłanki *actio Pauliana*. Ponadto podkreślił, że skorzystanie z tej skargi jest dopuszczalne także w sytuacji, gdy nie przysługuje wierzycielowi prawo do zaspokojenia z całego majątku wspólnego.

W skardze kasacyjnej opartej na podstawie naruszenia prawa materialnego tj. art. 527 §1 i § 2 k.c. przez jego błędną wykładnię skarżąca wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku Sądu Apelacyjnego i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania albo zmianę wyroku Sądu Okręgowego i oddalenie powództwa.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Wyrok uwzględniający skargę pauliańską może odnieść skutek, jeżeli jego sentencja określa wierzytelność, której ochronie ma on służyć, czynność prawną, która

w całości lub w części zostaje uznana za bezskuteczną, oraz stwierdza, że jest bezskuteczna tylko w stosunku do powoda (por. orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 1970 r., III CRN 302/76, OSNCP 1970, nr 10, poz.192, z dnia 28 grudnia 1976 r., III CRN 302/76, OSNCP 1977, nr 7, poz. 121 i z dnia 11 października 1995 r., III CZP 139/95, OSNC 1996, nr 1, poz. 17).

Jak wynika z powyższych uwag zaskarżony apelacją wyrok dotyczył wierzytelności powoda, której ochronie ma służyć w kwocie 108 210. W wyniku uwzględnienia wniosku o uzupełnienie został wydany wyrok uzupełniający, określający tę wierzytelność na kwotę 134 436,37 zł. Od tego wyroku pozwanej służyła apelacja, której nie wniosła, lecz w piśmie z dnia 10 kwietnia 2009 r. podtrzymała wartość zaskarżenia wskazaną w środku odwoławczym. W tym stanie rzeczy należało rozważyć, czego Sąd Apelacyjny nie dokonał, czy zaskarżone orzeczenie obejmuje przedmiot wyroku uzupełniającego. Ze względu na to, że kwestia ta mogła rzutować na ważność w określonym zakresie postępowania apelacyjnego, nie mogła ona ująć uwagi Sądu Najwyższego.

W postępowaniu kasacyjnym nieważność postępowania przed sądem drugiej instancji brana jest pod rozwagę z urzędu (art. 398¹³ k.p.c.). Z unormowania tego wynika, że skarżący nie musi takiego zarzutu podnosić, a gdy zwróci nawet uwagę w skardze na tej rangi uchybienie, to nie jest zobowiązany wykazywać, czy i jaki wpływ wywarło ono na wynik sprawy, gdyż nie ma to znaczenia (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 21 listopada 1997 r., I CKN 825/97, OCNC 1998, nr 5, poz. 81 i z dnia 22 maja 1997 r., II CKN 70/97 niepublikowany). Nie ma znaczenia także, czy z czyjejkolwiek winy uchybienie wywołujące nieważność zostało popełnione oraz przez kogo prawo zostało naruszone (por. orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 1 października 1937 r., C III 509/37 Zb. O. 1938, nr 325 i wyrok Sadu Najwyższego z dnia 10 maja 2000 r., III CKN 416/98, OSNC 2000, nr 12, poz. 220). Już z tego względu zaskarżony wyrok podlegał uchyleniu i sprawa została przekazana do ponownego rozpoznania.

Choć, wbrew zarzutowi skarżącej, wierzytelność której ochronie ma służyć skarga pauliańska może wynikać z długu osobistego jednego z małżonków pozostających we wspólności majątkowej małżeńskiej, wynikającego z postanowienia o dziale spadku i zniesieniu współwłasności, nie można odeprzeć zarzutów naruszenia prawa materialnego. Przesłanką stosowania art. 527 k.c. jest bowiem dokonanie czynności prawnej przez dłużnika, którą w tym wypadku według żądania pozwu była umowa

dożywocia zawarta przez dłużniczkę powoda B. B. i jej męża z osobą trzecią, tj. w sprawie z E. B.-B..

W judykaturze dominuje pogląd, że jeżeli zobowiązanie dłużnika pozostającego w ustroju ustawowej wspólności majątkowej małżeńskiej powstało przed wejściem w życie ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 162, poz. 1691), do postępowania o nadanie klauzuli wykonalności przeciwko małżonkowi dłużnika stosuje się przepisy kodeksu w brzmieniu sprzed nowelizacji (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2008 r., III CZP 77/08, OSNC 2009, nr 7-8, poz. 114). W uchwale tej Sąd Najwyższy wyjaśnił, że gdy zobowiązanie powstało przed dniem 20 stycznia 2005 r. prawo materialne uprawniało wierzyciela do zaspokojenia się z całego majątku dłużnika na zasadach określonych w art. 41 k.r.o. w poprzednim brzmieniu, chociażby tytuł egzekucyjny został wydany później. W sprawie o dział spadku i zniesienie współwłasności powód uzyskał tytuł egzekucyjny dotyczący dopłaty w kwocie 48 210,17 zł już w dniu 15 listopada 2002 r. Z ustaleń wynika także, że i roszczenia uzupełniające powstały przed dniem 20 stycznia 2005 r., choć ostatecznie orzekano o nich po tej dacie (postanowienie Sądu Rejonowego w W. z dnia 15 kwietnia 2005 r. i postanowienie Sądu Okręgowego w P. z dnia 8 listopada 2005 r.).

Na gruncie mającego w sprawie zastosowanie art. 41 k.r.o. w poprzednim brzmieniu dominowało zapatrywanie, że wierzyciel którego dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków, pozostający we wspólności majątkowej małżeńskiej, może domagać się uznania czynności prawnej obejmującej składnik majątku wspólnego, dokonanej z pokrzywdzeniem wierzyciela, za bezskuteczną na podstawie art. 527 § 1 k.c. także wtedy, gdy czynności tej dokonali obojga małżonkowie (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2003 r., III CZP 72/03, OSP 2004, nr 9, poz. 116 i wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 czerwca 2003 r., IV CKN 204/01, OSNC 2004, nr 9, poz. 138). Pogląd ten wynikał z wyrażonej w art. 41 § 1 k.r.o. zasady, że zaspokojenia z majątku wspólnego może żądać także wierzyciel, którego dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków. Za tym rozwiązaniem przemawia konstrukcja wspólności łącznej (bezdziałowej), sprzeciwiająca się dopuszczalności zaspokojenia wierzyciela z udziału małżonka będącego dłużnikiem, który by mu przypadł na wypadek ustania wspólności. Poza tym w literaturze trafnie podniesiono, że art. 41 k.r.o. w starym brzmieniu miał charakter *iuris cogentis*.

Sądy obu instancji nie dostrzegły jednak, że ustawodawca od wskazanej zasady unormował wyjątki określone w art. 41 § 2 k.r.o. Skarżąca podniosła, że dług B. B. był długiem osobistym należącym do jej majątku odrębnego i w związku z tym, należało rozważyć, czego nie dokonano, czy wierzytelność powoda (zwłaszcza w zakresie dopłaty) nie dotyczyła tylko odrębnego jej majątku, tj. inwentarza żywego, martwego, zapasów i materiałów budowlanych uzyskanych na wyłączną własność przez dłużniczkę w wyniku działu. Wierzytelność dotyczy odrębnego majątku jednego z małżonków, jeżeli pomiędzy stosunkiem prawnym, z którego wynikło zobowiązanie, a tym majątkiem zachodzi związek prawny lub ekonomiczny. Jak trafnie podniesiono w literaturze, związek prawny polega na tym, że przedmiotem stosunku prawnego jest rzecz lub prawo należące do majątku odrębnego. Związek ekonomiczny wyraża się w korzyści, która w ramach stosunku prawnego przypada na rzecz majątku odrębnego. Stosunek prawny wiążący powoda i B. B. wynikał ze współwłasności gospodarstwa rolnego o pow. 27,63 ha objętego postępowaniem działowym, w którym udział dłużniczki należał do jej majątku odrębnego.

Skomplikowany jest natomiast z omawianego punktu widzenia charakter wierzytelności wynikający z rozliczenia roszczeń uzupełniających, skoro B. i B. małżonkowie B. prowadzili gospodarstwo działowe do 1996 r., niemniej brak w tej materii szczegółowych ustaleń, uniemożliwia zajęcie stanowiska przez Sąd Najwyższy.

Wierzyciel może żądać uznania za bezskuteczną wobec siebie tylko takiej czynności, która została dokonana z jego pokrzywdzeniem. Trafnie skarżąca podniosła, że ocena zasadności skargi pauliańskiej zależy od ustalenia, czy pokrzywdzenie wierzyciela istnieje, nie według stanu z chwili dokonania czynności prawnej, lecz według chwili wystąpienia z żądaniem uznania czynności za bezskuteczną, a ściślej według stanu z daty wyrokowania (por. np. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 14 lutego 2008 r., II CSK 503/07, LEX nr 496375 i z dnia 5 marca 2008 r., V CSK 471/07, LEX 393871). O pokrzywdzeniu wierzyciela może być mowa tylko wtedy, gdy dłużnik w wyniku dokonania czynności stanie się niewypłacalnym przynajmniej w większym stopniu niż był przed jej dokonaniem. Nie można uznać, że dłużnik stał się niewypłacalny w większym stopniu, jeżeli niezależnie od tego czy dokonał określonej czynności rozporządzającej składnikiem należącym do jego majątku, czy też nie, wierzyciel i tak nie może uzyskać zaspokojenia swojej wierzytelności. W takim wypadku pomiędzy czynnością, której uznania za bezskuteczną wobec siebie żąda wierzyciel, a niewypłacalnością dłużnika

brak bowiem szczególnego związku, o którym mowa w art. 527 § 2 k.c. Bez stwierdzenia zaś istnienia tego związku brak podstaw do uwzględnienia powództwa o uznanie dokonanej czynności za bezskuteczną. (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2007 r., II CSK 384/06, LEX nr 253405).

W zakresie w jakim za wierzytelność powoda na podstawie wskazanego wyjątku (art. 41 § 2 k.r.o. w poprzednim brzmieniu) dłużnik nie odpowiada majątkiem wspólnym nie można przyjąć pokrzywdzenia wierzyciela zaskarżoną skargą pauliańską umową. Poza tym, przedmiotem dożywocia są nieruchomości i jak wynika z ustaleń tylko nieruchomości z ich częściami składowymi zostały objęte umową z dnia 7 maja 2003 r., gdy tymczasem Sądy orzekły „o własności gospodarstwa rolnego” położonego w C. Na podstawie umowy dożywocia z dnia 7 maja 2003 r. pozwana nie stała się więc właścicielką maszyn rolniczych i innych ruchomości o znacznej wartości przyznanych B. B. postanowieniem Sądu Rejonowego w W. z dnia 13 czerwca 2001 r.

Trafnie Sąd Apelacyjny podniósł, że dopiero wykonanie przez powoda wyroku uwzględniającego skargę wymaga uzyskania przez niego tytułu wykonawczego przeciwko małżonkowi dłużnika, tj. w sprawie uzyskania klauzuli wykonalności przeciwko E. B. Nie oznacza to jednak, że odmowa nadania klauzuli wykonalności przeciwko ojcu pozwanej co do pierwszej raty należności w kwocie 26 871,30 objętej postanowieniem Sądu Okręgowego w P. z dnia 8 listopada 2005 r. jest w sprawie bez znaczenia. Bez względu na trafność uzasadnienia postanowienia Sądu Rejonowego w W. z dnia 20 kwietnia 2006 r. korzysta ono z przymiotu prawomocności i jej skutków (art. 365 § 1 k.p.c.).

Z tych względów na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzeczono jak w sentencji.